

OSVRT

POVIJEST I NARODI BEZ EUROPE

**KULTURA I POVIJEST.
SOCIO-KULTURNO ANTROPOLOŠKI ASPEKTI
HIJERARHIZACIJE KULTURE**

Snježana Čolić. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2002, 169 str.

Gdje god bijelac dotakne ꞛ boli.

Ovaj gorko duhoviti naslov J. Davisa koji preuzimam, parafraza glasovite Wolfove teze o "Europi i narodima bez pisma", mogla bi stajati i za napor Snježane Čolić da u svojoj ozbiljnoj argumentaciji posljedica europocentrizma za "ostatak svijeta", ali, vidi se sve više, i samoga Zapada, ocrta stanje socio-kulturne antropologije sredine i kraja dvadesetoga stoljeća. Riječ je o temeljnim kritičkim djelima ove discipline, i dosad nabranjanim i citiranim, ali zapravo površno pročitanim u domaćoj znanosti, djelima koje autorica uspješno uklapa u svoju tezu o nužnosti osvještavanja okorjeloga hijerarhijskog stila mišljenja o kulturi. Distanca, egzotiziranje, podrugovljavanje, elitizam, snobizam, logičke greške mišljenja uzdignute na razinu kanona, jednom riječju, obnevidjelost za drukčije pa time i za vlastito, mete su njezine kritike u kojoj na vidjelo izlazi povijesna svijest zapada od 18. stoljeća kao racionalistički promašaj sa stvarnim posljedicama, s obzirom na praksu da se "logične dosljednosti predstavljaju poput stvarnih veza, a tipološke klasifikacije poput povijesnih i neizbježivih pravaca razvoja" (17). Ovakvom "prebacivanju u zbilju" autorica se, onkraj milenijskog lamentiranja o "tamnici jezika", odlučuje predložiti i stvarnu alternativu. Kao što joj u njezinu zalaganju za "povijesnu i interaktivnu koncepciju kulture" nije do toga da "napadne pojam kulturne hijerarhije same po sebi" (8), tako niti ideja progresa, koja je u korijenu "prisilne radnje" hijerarhizacije, nije odbačena u ime nekog radikalnog kulturnog pesimizma. Ta bi se ideja, umjesto toga, imala prvo lišiti naturalističkih zabluda i želje podvrgavanja prirode, razviti se u novi pojam "prema kojem će tehnološki i moralni progres biti nerazdvojno povezani" (19). Taj ambiciozni projekt pretpostavlja "generaliziranje moralne akcije s one strane prirode i kulture", odnosno prevladavanje tvrdokornog binarizma u kojem je humano (civilizirano) od prirode odijeljeno na "prirodno povijesan" način, kao linearno napredovanje od primitivnih oblika *na gore*. Ideja vremena (povijesti) ovdje je ključna jer se znanstveni pojam primitivnog "temelji na onoj vrsti diskursa koji ne misli, ne promatra, niti kritički izučava *primitivno* nego misli, promatra i izučava pomoću primitivnog" (20) To je, dakle, "kategorija a ne objekt zapadne misli" i upravo je ova

zamjena teza zaslužna za alokronijsko (Fabian) poimanje drugih kultura kao prošlih u linearnom slijedu povijesti. "Naša antropološki informirana i organizirana zapadna kronologija čini one druge mrtvima" (21). Iznalazak terenskoga promatranja pridodaje paradoks etnografskog prezenta, jezičnu iluziju *viđenog* i datost objekta antropologije "kao nečeg što treba biti promatrano". Funkcionalizam i holizam shvaćanja terenskog iskustva lokalne kulture kao "otoka antropologije" zaoštravaju etnografsku paraliziranost sadašnjosti, statične opise izvanoeuropskih, ali i europskih seoskih kultura kao nepromjenjivih ili dugotrajnih kulturalnih stanja u kojima "oko Imperije" zlobno ne primjećuje promjene i društveno vrenje uzrokovano upravo kolonijalnim vladavinama. U svjetlu imanentne antropologijske kontroverze izraslosti istodobno na humanističkim i kolonijalističkim zasadima zapadne povijesti, autorica nadalje propituje aktualne trendove etnografskog pisanja u uvjetima postmodernizma i postmoderne teorije, priklanjajući se mišljenjima da se ovdje "katkad uveličavaju progreske etnografa u prošlosti" (47), ali i uvažavajući i stečevine ovoga razdoblja, pogotovo one koje upućuju na nužnost promjene akademskoga pisanja (i mišljenja) i njegove rigidne discipline subjekta i objekta.

U sljedećim poglavljima Snježana Čolić sintetizira problem hijerarhizacije kulture na intra-kulturnoj razini: problem tzv. narodne kulture između folkloristike i sociologije, tezu dviju kultura, teoriju "potonuća" kulturnog kapitala u niže slojeve, ali i kretanje u obratnom smjeru (primjer "otkrića" pripadnosti Shakespeareova djela afro-američkoj pučkoj kulturi 19. st.), izmišljanje elitne kulturne tradicije u kojoj se mora sudjelovati "s poštovanom, informiranom, discipliniranom ozbiljnošću", karakteristično vidljiv u američkom 19. stoljeću i nadalje (npr. "pacifiziranje" američke opere u sterilnom europocentričnom obrascu elitnog kazališnog događaja). Ovdje se antropologija, sa svojim shvaćanjem kulture kao načina života, zapravo neuspješno probijala u javno mišljenje, jer je uporno i zapravo naivno ustrajala na nepromjenjivosti, ma kako širokih i politički korektnih kategorija. Autorica ovu tezu poentira s citatom Lawrencea Levinea (*Highbrow-Lowbrow, The Emergence of Cultural Hierarchy in America*, 1988): "što god da Franz Boas i Ruth Benedict mislili pod kulturom, i koliko god bilo utjecajno njihovo značenje, Charlie Chaplin je znao što je društvo mislilo pod kulturom † i on i Marx Brothers i mnoštvo drugih popularnih komičara stvarali su parodije toga značenja u osnovi svoga humora; stvorili su odnos sa svojom publikom, što je rezultiralo osjećajem sudioništva u njihovom zajedničkom stajalištu protiv pretenzija pokrovitelja visoke kulture". Kako bi zabavno bilo provući ovu tezu kroz povijest domaće kulturne "sakralizacije"! Kako instruktivno za sva etnološka vrludanja između *dviju kultura*, nagađanja o "ruralnom" supstratu, kulturnim arealima, procesima "modernizacije i urbanizacije", pogotovo nedavnijim tezama o kvarenju građanske kulture upadima dislociranih elemenata † "na svome mjestu" inače legitimnih † kultura, itd. Jer ovdje vrijedi ista teza o nemoći znanosti da se liši za nju spasonosnih ali kulturno lažnih koncepata, makar bila riječ i o epistemološki korektnim "procesima, fluidnim identitetima, izmišljenim tradicijama" † koje pak nije umjela vjerodostojno prikazati (†

je ta treća, "chaplinovska" kultura), između ostalog i stoga što nikad nije zadirala u leno visoke kulture i "njezinih" znanstvenih disciplina.

Umjesto takve domestifikacije problema (ipak preopsežnog zahvata za knjigu sintetičnijih i općenitijih namjera), autorica potvrđuje vrijednost pojma supkulture kao kulturnog i znanstvenog korektiva ovakvoj zaleđenosti, te u skladu s tim upućuje u osnovna antropološka znanja o suvremenoj masovnoj kulturi. Znanja ponovno, doduše, sklona zaleđivanju (pa i autorica inzistira na tezi da "se masovna kultura ne može suprotstaviti elitnoj", jer njihovi sadržaji "pripadaju različitim razinama"). Ovdje izlazi na vidjelo dugotrajanost "aksiološke elipse" (i) domaćeg etnološko-antropološkog mišljenja, paraliziranost njezina diskursa između tabua estetičkog iskaza (rezerviranog za blisku folkloristiku, ali opet, uglavnom, kao divinizacije narodnoga duha) i legitimacije narodne kulture kao supkulture u vječito novim kontekstima i procesima † obje smjernice dugom su objektivacije njezina žargona i uloge u stvaranju nacionalnog identiteta (o tome više u Prica, *Mala europska etnologija*, 2001). Odvojenost domaće etnologije i sociologije (na djelu i dandanas) uzrokom je, pak, među ostalim društvenim i ideološkim razlozima ("besklasnost" hrvatskog društva druge polovice dvadesetog stoljeća) da se etnološkoj diferencijaciji kulture nije ozbiljnije pokušalo prići kao klasnom fenomenu, kao što je to uspješno (uz dodatne koncepte *razlike* i *ukusa*) proveo Bourdieu ("Bourdieuov koncept razlike, klase i ukusa"). No ova teorija, da je tako nazovem, "kulturne intimnosti" (Herzfeld), premalog je dosega za problem koji se razmatra u poglavlju "Hijerarhizacija kulture u globalnom socio-kulturnom i političko-ekonomskom kontekstu", dakle problem kulturne diskriminacije današnjega svijeta "četiriju svjetova". Autorica se odmah obračunava s modernizacijskom tezom o vezi siromaštva i "zaostalosti" kultura budući da, prema kulturno adekvatnim pokazateljima, "siromaštva nije bilo u autonomnim kulturama maloga dometa" (99). Prema teoriji zavisnosti A. G. Franka, podrazvijenost je rezultat svoga komplementarnog procesa, odnosno "ekonomskog razvoja" na račun iscrpljivanja prirodnih i ljudskih resursa "zaostalih tradicionalnih društava". Slijepe pjege ove teorije su tumačenja ekonomskog rasta zemalja trećeg svijeta koje su imale znatne kontakte sa zemljama prvoga svijeta (Japana, Hong-Konga, Singapura, itd.), kao i "činjenica da je teorija zavisnosti vremenom postala ideološkim instrumentom komunističkih vlasti u mnogim zemljama trećeg svijeta" (103). No prije ovakve metateorijske sudbine uvida koji optužuju zapadni kapitalizam za genocid malih svjetskih kultura, na antropologiji je bilo (i danas je) da izvidi kulturološke aspekte zapadnih ekonomskih dominacija i vlastitih oportunističkih klasifikacija, i to bez prethodnih uvida o *autohtonim stanjima kulture*, budući da je sama već nastala u postkolonijalnom momentu (prema H. Bhabhi taj je *moment* na djelu od povijesno-semantičkog neravnopravnog susreta kultura). Fenomeni poput cargo-cultova, nativističkih i milenarističkih domorodačkih pokreta, koji upućuju na ranu hibridizaciju "dviju kultura" u lokalnim sredinama, devastaciju znanja te pogubne posljedica "inovacija" na tlu prihvatnih kultura, novi su, otrežnjavajuće realistični predmet ove znanosti od sedamdesetih godina. Ono što ulijeva nadu u novo promišljanje dijaloga svjetskih kultura dolazi iz područja *drugoga glasa*, strastvenog, poetskog i lucidnoga promišljanja vlastita položaja i odnosa prema

povijesti koje dolazi od "nezapadnjačkog" pisanja kulture. Jedan inspirativni fragment koji preuzimam iz knjige *Kultura i povijest*, čeka vas na kraju ovoga teksta. Prije toga, zaključujem o neospornoj vrijednosti knjige Snježane Čolić u domaćem humanističkom obzoru, njezinu preciznost, urednost iščitavanja i složenu argumentaciju – važnu prepreku mogućih simplifikacija teza o svjetskoj dominaciji i podređenosti koje su već stupile na snagu u domaćem "revitalizirajućem pokretu", naročito obliku pojednostavljenoga, poznanstvljenoga "etno-antiglobalizma". Isto tako, knjiga je kompendij antropoloških silnica druge polovice prošloga stoljeća koji upućuje bolnu prazninu, i naših tečaja etnologije i antropologije (kao i uvijek, čast iznimkama), koji su važno razdoblje ove znanosti pogubili negdje u administrativno-međuljudskim problemima akademskog svakodnevlja, i praktičnoga antropološkog *pisanja svijeta* na domaćem terenu, oportuno u cijelosti prepuštenog ozbiljno reformiranim područjima politologije, ekonomskih studija i, dakako, *njezinom veličanstvu*, publicistici. Nakon razdoblja razumljive usredotočenosti na probleme vlastite kulture, ovakva je knjiga također nužna karika za daljnje, sve manje futurističko, iščitavanje "psihotopologije svakodnevnog života" (Hakim Bey), uzbudljive recentne skice post-postmodernoga svijeta i (Ready or not!) skoroga kraja čovjeka kojeg je na umu imala antropologija *kakvu poznajemo*. Evo i obećanoga fragmeta:

Odgovorimo, vrlo jednostavno, kako zamišljam da bi odgovorio naš nevini mitski brat, u svom rodnom selu, naivno se zabavljajući, kad bi se iznenada suočio s likom Descartesa s bijelim šljemom dok presijeca džunglu crnog predlogičkog mentaliteta svojim bijelim kanuom. Kad bi se naš kartezijanski duh predstavio ispisujući na leđima našeg brata koji je – prirodno – tabula rasa, slavnu premisu "Mislim, dakle jesam", mi ne bismo odgovorili kao što su to učinile pritalice crnaštva, "Osjećam, dakle jesam", jer bi to značilo prihvatiti aroganciju filozofske sigurnosti koja se temelji u onome što se može dokazati, i koja svodi kozmičku logiku bića na funkcionalni partikularizam bivanja. Ne mogu zamisliti da bi naš autentični crni naivac ikada dopustio da ga uvuku u položaj lažnog suprotstavljanja jednog pogubnog manihejstva drugom. On bi prije, pretpostavljam, sveo našeg bijelog istraživača na sintaktički odnos i odgovorio: "Ti misliš, pa si ti mislilac. Ti si čovjek koji misli, bijelo lice u šljemu u afričkoj džungli koje misli, i konačno, bijeli čovjek koji ima problema vjerujući u vlastito postojanje". I ne mogu vjerovati da bi to tog zaključka došao samo intuicijom.

(Wole Soyinka, *Myth, Literature and the African World*, 1976)

Ines Prica